
VITA

AZ IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZHELYEKRŐL

BÁNYAI JÁNOS

Dér Zoltán szerint, mifelénk, az irodalomtudomány, „veszélyes terep”. Nem tudom, hogy miért lenne mifelénk az irodalomtudomány „veszélyes terep”, azt azonban tudni szeretném, hogy a Dér Zoltán-féle irodalomtudományi közhelyeket (vagy ahogyan ő gondolja: igazságokat) a — *bírálat* — veszélye fenyegeti. Véleményem szerint, mostanáig, nem elég erőlyesen.

Dér Zoltán, Kosztolányi „utolsó nagy szerelmének” dokumentumait ismertetve, ahogyan ő mondja, a félreértések eloszlatása céljából, válaszolt egy korábbi ismertetőjéhez fűzött szerkesztői különvéleményemre (szerkesztői kommentáromra), és eközben — megdöbbenő arányban adva igazat nekem — mérhetetlen mennyiségben mondott, persze közérthetően, irodalomtudományi közhelyeket, olyan mennyiségben, hogy őt ezentúl joggal tekintheti irodalmi köztudatunk az irodalomtudományi közhelyek és banalitások bajnokának. Természetesen, jóval a számára egyetlen tekintély, „a magyar egyetemeken ma használatos poétika” (minthogy Dér Zoltán nem mondta, írjuk ide: Barta János—Kardos László—Nagy Miklós: *Bevezetés az irodalomelméletbe és az irodalomtudományba*) színvonala alatt.

Egy ilyen gyöngyszem Dér Zoltán banalitásaiból: Szabó Lőrinc *Tűcsökezenéjét* ő „a naplók által tüzetesen követett és kommentált kálvária ismeretében” jobban érti és szerinte a költő önéletrajza ezt mondja:

„Lám, mi minden, mennyivel több vagyok, mint amennyi vádokban és védelmekben megfogalmazható! Mennyivel gazdagabb az életem! De az üdvösséghez — sajnos — ez nem elég.”

Ennyit és semmi többet. A napló, az életrajzi dokumentumok ismeretében ezt mondja Dér Zoltánnak a *Tűcsökzene*. És hogy semmi többet — előbb még megállapít annyit, hogy „ebben az önéletrajzban a költő egy egész elsüllyedt világot kelt életre”, de ezt még a naplójegyzetek megvilágosító felismerése előttről — azt ő maga bizonyítja, mert valóban Dér Zoltán-ian sajátos versértelmezéséhez még hozzáteszi:

„Ma így tudnám összefoglalni a *Tücsökezene* jelenetét, s ha hiteles ez az értelmezés, a naplókából szerzett információknak köszönhetem.”

Ettől tömörebben aligha lehetne Szabó Lőrinc nagy vállalkozását — mégpedig a naplókából szerzett információk alapján — összefoglalni, és ennek a jelentésértelmezésnek a hitetlenségében aligha lehet kételkedni. Mert annyira kézzelfogható, annyira az élettapasztalatokon nyugszik, annyira telített a dokumentumokból szerzett információkkal, hogy vajon ki merné megkérdezni Dér Zoltántól: hát Szabó Lőrinc, a gondolkodó költő, ennyire banálisan gondolkodott? Holott, tudjuk, nem is kellene talán mondani, nem Szabó Lőrinc gondolkodott így, s főként nem a verseiben, hanem kései prókátorra, versei jelentésének — a dokumentumok információi alapján — prózára fordítója, az irodalomban és az irodalomtudományban igazságot kereső és igazságot osztogató, szélvészgyors és lelkes Dér Zoltán. Mert Szabó Lőrincnek, a *Tücsökezene* írása közben, aligha jutott eszébe, hogy majd egykor, naplóinak információit is felhasználva, egy kései irodalomtudós ilyen tisztán látja és ilyen tisztán fogalmazza meg nagy költői vállalkozásának „jelentését”. Ha tudta volna, nyilván még lelkesebben dolgozott volna a *Tücsökezene* darabjain. És közben eszébe sem jutott volna, hogy verset írt. Mert a kései interpretátor számára az a legmellékesebb körülmény, hogy a *Tücsökezene* éppen vers (is), és nem más, nem erkölcsi prédikáció, nem rezignált búslakodás, hanem költészet, mégpedig költészet a javából. De Szabó Lőrinc nem szorul az én védelmemre, megvédi ő magát, sírjából is, Dér Zoltán értelmezésétől.

Mégis hozzá kell tenni, senki ne higgye, hogy a *Tücsökezene* azt jelenti, amit Dér Zoltánnak (a naplók nyújtotta információk alapján) jelent; olvassák el a *Tücsökezene* darabjait mint költészetet és olvassák el a naplót mint egy élet (az életrajz) dokumentumát. Mindkettő sokkal többet fog mondani, mint amennyit közhelyre lefordítva, Dér Zoltán szerint mond.

S csak még egy Dér Zoltán gyöngyszemeiből:

„S ha igaz, hogy a nagy műalkotásban az alkotó egész világképe kristályosodik ki, nem logikus-e, hogy aki nagy művel találkozik, és ismeri a szerző világképét, a mű összetevőit, titkát, ha úgy tetszik, hamarabb és jobban megérti, mint aki semmit sem tud az íróról.”

Csak annyit fűzhetünk ehhez, mert a giccs és a közhely indulatossá tesz, hogy nem igaz és nem logikus. Mert nem igaz, hogy a nagy műalkotásban az alkotó egész világképe krisályosodik ki, hanem a történelem és a társadalom teljessége, ezért nem logikus, hogy a szerző világképének, a mű összetevőinek, a mű *titkának* ismerete után még többet tudunk meg a műről, ha tudunk valamit az íróról. Illetve, nem is biztos, hogy éppen ez Dér Zoltán gyöngyszemének az ellenpontja. Mert lényegében nincs is ellenpontja. A közhely nagyon simulékony és képlékeny.

De szóljon a közhelyről a nálamnál illetékesebb Láng Gusztáv:

„Egy tiszteséges tévedést mindig többre becsülök egy alamuszi közhelynél. A tévedést cáfolni lehet; nyílt sisakkal áll ellenérveim elé, s ha hiszek neki, csak saját ostobaságomra vethetek. A közhely veszélyesebb: cáfolhatatlan — s ezzel elfödözi, hogy bizonyíthatatlan is. Mindenre érvényes, hogy a túl bőre szabot kabát rámegegy mindenkire, s csak tükör előtt derül ki, hogy valójában senkire sem illik egészen. A közhely igaz, hiszen semmi olyat sem állít, ami nem lenne általánosan elfogadott — s éppen ezért nem igazság, hiszen a köztudottat nem toldja meg semmivel, ami új, ami felfedezés. A tévedés esetleg eltérít az igazságoktól; a közhely kompromittálja őket. Az igazság akkor is lázadó, ha a legjámborabb tényekre vonatkozik, mert utána már nem lehet egészen a régi módon gondolkodni; a közhely a leglázugóbb frazeológia zászlaja alatt is konformista.”

Kár azonban, hogy Dér Zoltánt, nagyon hasznos (irodalmi) anyagfeltáró munkája ellenére is a közhely és éppen a Láng Gusztáv szavaival definiált közhely bajnokának kell tekinteni, mert szívóssága valóban tiszteletré méltó. Szűkebb irodalmi pátriánkban az övéhez mérhető erőfeszítéssel senki sem igyekszik feltárni (közreadni) a (nagy) írók, költők életének fontos, vagy kevésbé fontos dokumentumait. Levelek, naplók, feljegyzések, vázlatok, újrafogalmazások tömegét publikálta (a gazdag Csáth-bibliográfia is az ő munkája). Hasznos és nyilván fáradságos tevékenység ez. Megbecsülés jár érte. De Dér Zoltán szívósan és kitartóan folytatott adatfeltáró ténykedése mellett olyasmibe is beleártja magát amihez nem, vagy csak a közhelyek, jobbik esetben az egyetemi jegyzetek iskolás színvonalán ért. Ezt tette amikor — a Híd korábbi szerkesztőjével való megegyezése alapján — a folyóirat 1976. évi novemberi számában Szabó Lőrinc *Napló, levelek, cikkek* (1974) című könyvét ismertette. Akkor ugyanis nem közölt új dokumentumokat, hanem a dokumentumok irodalomtudományi érvényességét túlozta el, közhelyesítve Szabó Lőrinc naplójának információit, és — eközben — természetesen közhelyszerű félmondatokkal szállkát igyekezett szűrni a hazai (működő) irodalomkutatás (szintén szívós és szorgos) ujjaiiba. Ezért, a dokumentumok jelentőségének Dér Zoltán-i eltúlzása és irodalomtudományunk (Sinko Ervin szemléletét követő) gondolkodása felé irányított fullánkok miatt írtam *kommentárt* akkori ismertetőjéhez, mégpedig a szerkesztő (a magam) nevében és nem — ahogyan nálamnál (jogosan) nagyobb ellenfelet keresve most Dér Zoltán vélni tudja — a szerkesztőség nevében. Az eddigi és az ezután írandó kommentárok nem a szerkesztőség, hanem mindig a szerkesztő nevében készültek és készülnek. És sohasem a vitatkozás, mindig a kommentálás szándékával. Nem tartottam szükségesnek akkor, hogy Dér Zoltán nézeteivel vitatkozzak, de szükségesnek tartottam, minthogy írásának közléséről én döntöttem, az övétől eltér-

rő véleményemnek is helyet adni. Ezt szívta olyan nagyon mellre Dér Zoltán, hogy másfél év után is szükségesnek vélte a válaszadást.

Az irodalom életében semmi sem múlik véletlenül. Az sem lehet véletlen, hogy Dér Zoltán ilyen hosszú várakozás után ragadott tollat akkori különvéleményem miatt. Mert úgy látszik éppen most találta „alkalmasnak” a pillanatot. Tudta nélkül is összejátszva azokkal, akik éppen az ő nevét vetik a Híd jelenlegi szerkesztője szemére.

Én azonban továbbra sem hiszem, hogy Dér Zoltánnak és nekem megvitatni való irodalomtudományi kérdéseink volnának. Hiszen annyira mást tartunk az irodalomról és az irodalomtudomány funkciójáról, hogy közöttünk a párbeszéd lehetetlen. Nincsenek olyan irodalomtudományi gondjaim — pedig nagy számban vannak —, amelyek megvitatásához Dér Zoltán irodalomszemléletének segítségét kérhetném. Hiszen egyáltalán nem hiszem azt, hogy az életrajzi dokumentumok, a szerelmes levelek, a naplóba írt (mindennapi) feljegyzések adalékul szolgálhatnak az alkotások jobb megértéséhez (erről volt szó akkori kommentáromban), ellenben továbbra is azt tartom — még akkor is, ha (sajnos) Dér Zoltán osztja a véleményemet, mert ebből is sikerült neki közhelyet fabrikálni —, hogy a művészetben (az irodalomban) mindig a műalkotásba foglalt élményről van szó, és nem a szerelmes levelekbe, a naplókba, az életrajzi adatokba foglalt élményről. A kettő, gyakran, szöszerint is azonos lehet, mégis — minthogy a szerelmes vers élménye művészetté vált a megformálás eszközeivel, a szerelmes levél élménye pedig a másik fél megnyerésére szolgál csupán — közöttük a különbség és föld.

Ennyit erről. Arról, hogy a szerelmes levél is átlépheti a műalkotásá válás küszöbét, aligha hiszem, hogy Dér Zoltánnal vitát kezdenék. Mert ezt a küszöböt, tőle eltérően, nem tartom megközelíthetetlennek és végig nem gondolhatónak, aminthogy azt is tudom — többek között Sinkó Ervin *Sorsdöntő levelek (Sudbonosna pisma, 1960)* című levélantológijának tapasztalatai szerint —, hogy nem irodalomtörténeti (társadalomtörténeti) ritkaság ha a levél átlépi a művé válás küszöbét, még akkor sem, ha ez a „folyamat” a Dér Zoltán birtokában levő Kosztolányi-levelekkel nem „történik meg”, még akkor sem, ha ezek a Dér Zoltán számára oly perdöntő fontosságú „igaz” szerelemről szólnak.

Persze itt sem mondhatok többet. Mert Dér Zoltán interpretációjában Kosztolányi levelei is közhelyekké válnak, ahogyan közhellyé vált Szabó Lőrinc jobb sorsra érdemes naplója is. A közhelyek bajnoka, azért is bajnok, mert minden, amit a kezébe vesz, közhellyé válik és ezzel éppen az életet, a költő életét hamisítja meg.

Mindazt, amit Dér Zoltán a vers titkának tart (ezek után kutatva lesekeldők például Kosztolányi „utolsó nagy szerelmének” levél-dokumentumai nyomán a „versek mögé”) én egészen egyszerűen a vers külső (de nem meghatározó) körülményének tartom, olyan irodalmi és életrajzi

adatnak, ténynek, amelynek számbavétele lehetséges (nem egyszer szükséges is), de aminek feltárása, felismerése nem a vers mögöttiekben, nem a külső körülményekben van, hanem a vers testében, a vers egészében, a versben ami semmi másként nem (és legfőképpen nem életrajzi dokumentumként) létezik, csak műalkotásként.

Persze, nem világos, akárhányszor olvassuk is Dér Zoltánnak legújabb versek mögé kukkantását, hogy miért tartja ő a hazai irodalomtudomány terepét veszélyesnek. Az egyetlen lehetséges válasz, hogy azért, mert nem mindenki ért vele egyet, hogy közelről sem osztja mindenki az ő véleményét. De miért válna ezért, és éppen ezért az irodalomtudomány terepe veszélyessé? Hiszen az irodalomtudomány annál gazdagabb, minél sokrétűbben, minél változatosabban, minél több ellenvéleményt felsorakoztatva tud irodalmi kérdésekről megszólalni. Csakhogy, ezt Dér Zoltán nem érti. Ő — minthogy közhelyekben gondolkodik — azt hiszi, hogy az irodalmi gondolkodás révbe juthat, hogy az irodalomtudományban megegyezéseket lehet kötni. Ő ugyanis olyan kézenfekvő igazságokat képvisel, hogy nem érti, miért gondolkodhat valaki másként. És ha másként gondolkodik, akkor miért különbözik az ő mindenre ráillő és ráfogható közhelyeitől.

Ezért kell bejelentenem, bár nyilván az eddgiekből is kiderült, más gondolok az irodalomról mint Dér Zoltán, és egyáltalán nem kívánom, hogy ő egyetértsen velem. Mert ahogyan ő értelmezi az én gondolatomat (bármennyire esendő és tévedéssel megterhelt is) egyáltalán nem gondolat, hanem közhely és ezért menekülnöm kell a Dér Zoltán interpretálta saját gondolatomtól is. És — ha lehet — megvédeni Dér Zoltán örökigazságokat hirdető értelmezési igyekezetétől.